

Ten geleide

IN HET VOORJAAR van 2016 rondde tekenaar en schilder CHIEL BRAAT het grootste project af dat hij tot dan toe had ondernomen. In de loop van bijna 25 jaar had hij, stap voor stap, alle gebouwen van de Grote Houtstraat geportretteerd: apart of in ensembles, en daarnaast had hij in kleinere tekeningen alle gevelrijen vastgelegd. Dat was een prestatie die bewondering en verbazing opriep, en sterk deed denken aan illustere uitgaven over de Amsterdamse grachten. De Haarlemse stichting Polyvista en uitgeverij Architext vatten het plan op hiervan een boek te maken en in april 2016 maakten zij dat besluit wereldkundig met een expositie van Chiels tekeningen in het *Architectuur Bouwhistorisch Centrum ABC*. Zonder Chiel Braat was dit boek er dus niet geweest.

DE GROTE HOUTSTRAAT was, in 2016, een tamelijk treurige bedoening. *V&D* was al ongeveer failliet, *De Slegte* was veranderd in een sterfhuis onder de naam *Polare*, de geliefde bioscoop *Cinema Palace* had zijn deuren gesloten, en de eeuwenoude sigarenwinkel *Van der Pigge* was dicht. In de gebouwen daaromheen hopsten de filialen van grote anonieme ketens van het ene pand naar het andere, veel winkelruimten stonden leeg. In de zaken die nog draaiden, leek de aangeboden waar steeds sterker op elkaar. Schoenen, kleding en drogisterijartikelen, méér kon je in de hele Grote Houtstraat nauwelijks vinden. Nou ja, er was natuurlijk wel *Jansje* – de mooiste winkel van Haarlem, waar ‘*mensen met afstand tot de arbeidsmarkt*’ verantwoord vervaardigde spullen verkochten, en dat net zoals het handwerkwinkeltje van *Tesselschade-Arbeid adelt* een verstilde vrijplaats tussen de platte commercie was. Die paar vriendelijke eenlingen verzachtten het algehele beeld van de straat niet.

DE TEKENINGEN VAN Chiel Braat waren juist daardoor een verademing. Hij laat zien dat de Grote Houtstraat méér is dan een winkelstraat. Vooral heeft hij zich uitgeleefd op de gevelstukken boven de winkelpuien: baksteenmotieven, versieringen, beschadigingen, toevoegsels. Dat zijn sporen van vergeten geschiedenissen die vragen oproepen en nieuwsgierig maken.

En ze prikkelen de fantasie. In de erkers die hij getekend heeft, met al die spiegelingen in de glazen, kun je zo de merkwaardigste gluurders vermoeden. Achter de gebeeldhouwde koppen die op zoveel gevels prijken, doemen vanzelf personen, geschiedenissen op.

Polyvista en uitgeverij Architext besloten deze verhalen te verzamelen. Niet enkel geschreven door de initiatoren – want de Grote Houtstraat is immers van iedereen – maar ook door mensen die ‘iets’ hadden met de straat, en die daarover iets op wilden tekenen. Zo ontstond een bont palet aan fantasieën, historische vertellingen, portretten, proza, poëzie of beeldverhalen – al even gevarieerd als de straat. In dit boek staan ze alle naast elkaar: het tragische, waargebeurde verhaal van een vermoorde kantoorboekhandelaar, een verstild gedicht over vergane glorie, een fantastische vertelling waarin een Chinese wijsgeer foetsie raakt. Een allegorie op de koopjesjager, een stripverhaal over een fabrikant. Samen vormen ze, naast de tekeningen van Chiel Braat, een *tweede lijn* in dit boek, waardoor je niet alleen maar kijkend maar ook lezend, hink-stap-springend, nader met de Grote Houtstraat kennismaakt.

DE DERDE LIJN is voortgekomen uit archief- en redactiewerk: het aanvullen van dit geheel met feiten, achtergronden en duiding. Volledigheid was niet het doel; dat was onbegonnen werk. Bovendien: Chiels tekeningen blijven aanleiding en uitgangspunt van dit boek. Hij heeft de Grote Houtstraat vastgelegd zoals hij hem waarneemt. Leidraad werd wat in deze straat verwondert, aangrijpt of op andere wijze raakt.

OM MET EEN frappante ontdekking te beginnen: de hoge leeftijd van de Grote Houtstraat. Het oudste gebouwtje dat Chiel portretteerde, is de *Guldenbergspoort*, uit de dertiende eeuw. De straat zelf bleek nog veel ouder: in een deel ervan liepen al mensenvoeten v r voor de stad bestond. Over het alleroudste – kaarsrechte – deel van de Houtstraat, vlakbij waar nu de Houtbrug is, marcheerden waarschijnlijk ooit Romeinen die via de huidige Gierstraat en de tegenwoordige Koningstraat naar het noorden liepen. In hun tijd was dat de enige weg; vermoedelijk pas zo'n 1000 jaar later ontstond ter hoogte van het tegenwoordige Proveniershuis een aftakking naar het noorden die we nu kennen als de Grote Houtstraat en die heel misschien, waarschijnlijk en wellicht was bedoeld om wat sneller bij het Oude Gasthuis te geraken, dat ten oosten van de Koningstraat lag.

In de vroege ochtend van vrijdag 12 februari 2021 reed HILDE DE HAAN ¹⁹⁴⁹⁻²⁰²¹ voor de laatste maal door de Grote Houtstraat. Al eerder was duidelijk dat het arrangeren van het boek over de Grote Houtstraat haar moeite kostte. Vanaf het voorjaar van 2020 heeft ze veel van haar ideeën met ons doorgesproken.

We hebben dit boek in haar geest afgerond.

IDS HAAGSMA, haar levensgezel, CHARLEY HAAGSMA, haar dochter.

In de tijd dat Haarlem stadsrechten kreeg, 1245, lag haar zuidelijke stadsgrens ter hoogte van de oude Stedegracht, de nu Gedompte Oude Gracht. Het duurde tot begin vijftiende eeuw voor het deel van de huidige Grote Houtstraat ten zuiden van die *gracht* bij de stad ging horen. Pas toen werd dit geleidelijk aan een van de voornaamste en drukste straten van de stad, hoofdroute naar de Grote Markt, aan de zuidkant afgesloten door de Grote Houtpoort.

HET OORDEEL OVER de Grote Houtstraat, als smakeloze eenheidsworst, is vanuit die optiek slechts een vluchtige momentopname. Met meer kennis van de geschiedenis bleek van bijna alle historische perioden nog wel iets in de straat aanwezig te zijn. Bijvoorbeeld: eeuwenlang was de bebouwing er karig, met hoeven en hoven; het *Proveniershof* houdt dat nog in ere. En zolang er stadspoorten en stadsmuren waren, vonden vreemdelingen vooral in de nabijheid daarvan onderdak, bijvoorbeeld in het *Grand-Hotel met paardenstal*, dat nu als kantoorpand prominent een supermarkt bekroont. Elders in de straat floreerden industrieën: brouwerijen, bakkerijen, uitgeverijen – vandaar de enorme

kavels rond de Oude Gracht waar het interlokale transport over water wachtte. In de Gouden Eeuw liet juist hier, in deze straat, de *fine fleur* van de stad imposante stadswoningen bouwen, en daarvan staat nog altijd ruim een tiental overeind – de meeste dan wel onherkenbaar veranderd. In de arme tijd tussen midden achttiende eeuw en eind negentiende eeuw werd echter juist ook deze straat door leegstand en verval getroffen. Maar de stad leefde weer op, en de twintigste eeuw bracht nieuwe bloeiperioden. Er waren veelbelovende nieuwe vestigingen: *Haarlems Dagblad* bouwde hier zijn hoofdgebouw, *Cinema Palace* werd geopend, en toen kwam ook *Vroom & Dreesmann* naar de Grote Houtstraat, met zijn imposante warenhuis.

HET WEKTE VERBAZING hoe telkens weer juist in deze straat veerkracht werd getoond. De Grote Houtstraat zelf is meermalen heruitgevonden. Grote delen zijn verbrand, verwoest, gesloopt, en dan daarna w er bebouwd, w er ingericht, bestraat, gebruikt, bewoond. Telkens moest de straat voldoen aan nieuwe eisen.

In den beginne was haar taak simpel: een verbindingsweg. Eenmaal omsloten door het stadsgewoel, diende zij telkens andere meesters. Boeren en ambachtslieden, notabelen en neringdoenden, winkeliers en fabrikanten, uitspanninghouders en zij die de geestelijke stilte zochten – ze woonden en werkten hier naast elkaar, soms vreedig, vaak op gespannen voet. De een wou flaneren, de ander zijn winkelwaar uitstallen. Waar sommigen rust en statigheid ambieerden, wilden anderen juist onbekommerd herrie kunnen maken. Allerlei gebouwen tonen ook hiervan nog herinneringen, mensen daagden elkaar met hun panden uit.

WISSELENDE EISEN STELDE vooral ook telkens het verkeer: wandelaars maakten plaats voor paarden, die ruimden weer het veld voor fietsen en automobielen. Toen kwamen de omnibussen en daarna de autobussen, waarna iedereen met zijn eigen wagen naar de stad wou. Nog in 1955 werd het hilarische plan geopperd om de hele binnenstad af te sluiten voor verkeer en de Grote Houtstraat te ondertunnelen. Je kon dan, via trappen, vanuit de tunnels naar de winkels toe. Hoe vreemd dit plan ook was, bedenker WIL HOLT¹⁹⁰⁸⁻¹⁹⁸⁹ had ook een vooruitziende blik, want eind twintigste eeuw werd de Grote Houtstraat voor gemotoriseerd verkeer taboe verklaard, op een paar vroege uren voor laden en lossen na. En toen kwamen de bakfietsen, de snorfietzen en de scooters. Een wildgroei van tweewielers, die mét de toegenomen wandel- en toeristenstromen vraagt om nieuwe visioenen.

DE GROTE HOUTSTRAAT

is in haar treurnis daarom nog steeds niet ieders lieveling geworden. Teveel gebouwen zijn niet moeders mooiste. De inrichting laat te wensen over; wandelaars en fietsers, terrasbezoekers en passanten botsen vooral in het oudste stuk van de straat nabij de Grote Houtbrug voortdurend op elkaar. Onverschilligheid viert hoogtij in de manier waarop prullenbakken, paaltjes, fietsen, plastic zakken en kauwgom links en rechts zijn neergesmeten. Winkelketens doen nog steeds aan stuivertje wisselen, en boven veel verkoopruimten staan nog altijd veel bovenverdiepingen er troosteloos bij. En dan de bomen: ze worden stiefmoederlijk behandeld en vaak aan hun lot overgelaten. Zeker, ze geven bladeren in de herfst, het zijn sta-in-de-wegs bij het laden en lossen. Belangrijker is wat ze in de Grote Houtstraat brengen: leven, lucht en schoonheid in de stad. Dat alles neemt niet weg dat er ook nu nog steeds gebouwen en plekken in de straat zijn waar wél volop liefde en enthousiasme in wordt gestoken. Telkens weer trekken winkels weg, maar je ziet ook dat leeggekomen plekken dan vaak door een ander weer vol goede moed en op hoogstpersoonlijke wijze worden opgevuld en ingericht.

DAT SOORT INITIATIEVEN stemt mild, zelfs vrolijk. Hoe je het wendt of keert: de Grote Houtstraat blijft de centrale straat van de stad. Zolang mensen de straat blijven opzoeken, hier mogelijkheden zien en er kansen grijpen, blijft deze straat Haarlems levensader. Dit boek bewijst: er is van alles te ontdekken, er vallen dromen waar te maken en eenieder kan door de straat slenteren en mijmeren over een groots verleden. En een even grootse toekomst.

De samenstellers, Haarlem 2021.

Chiel Braat: het Houtplein, de nummers 1 tot en met 11, in 1988 vastgelegd. Deze afbeelding maakt deel uit van de collectie van de Provincie Noord-Holland en hangt in het provinciaal kantoor aan het Houtplein.